

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 3, p. 867-877, March 2013

**ANADOLU GEÇİŞLİ DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ
(TANAP)'NİN KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

*AN ANALYSIS OF THE TRANS-ANATOLIAN GAS PIPELINE
PROJECT (TANAP)'S EFFECTS ON GLOBAL ENERGY POLITICS*

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ERDAĞ

*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı*

Abstract

The energy need has been started to expand in parallel technological developments. The growing energy need has caused global competition and oil/gas resources have been started to seen as a strategic tool. The oil and gas resources, first impending Caucasus and Central Asia, are being served to world market via oil/gas pipelines with consortiums. These oil/gas pipeline projects gain importance since energy is an important raw material source in industry. Caucasus and Central Asia have important sources in terms of gas and oil. The region's reserves are presented to the international market; especially in Europe, by the oil and gas pipeline projects. Energy security and the relations with countries which are on the project route are taken consideration in the making process of project. In this regard Turkey has started to play key role in transporting oil and gas resources from Caucasus and Central Asia to Europe. The Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline project is one of the first steps in energy cooperation. Turkey and Azerbaijan are in an effort to increase this energy cooperation with the Trans-Anatolian Gas Pipeline (TANAP) in addition to the

existing projects. TANAP project, which has been developed in order to meet the needs of Europe and Turkey's natural gas, will further strengthen the Turkey's energy bridge role.

Key Words: Energy, Oil, Gas, Turkey, Azerbaijan, TANAP.

Öz

Teknolojik gelişmelere paralel olarak küresel ölçekte enerji ihtiyacı daha da artmaya başlamıştır. Artan bu enerji ihtiyacı küresel rekabeti beraberinde getirmiş ve petrol, doğalgaz rezervleri birer stratejik araç olarak görülmeye başlanmıştır. Başta Orta Asya ve Kafkasya bölgesi olmak üzere petrol ve doğalgaz kaynakları, oluşturulan konsorsiyumlar ile birlikte petrol/doğalgaz boru hatları aracılığıyla dünya pazarlarına arz edilmektedir. Endüstride enerjinin önemli bir hammadde kaynağı olduğu düşünüldüğünde söz konusu petrol/doğalgaz boru hattı projeleri de stratejik bir önem kazanmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya dünyadaki petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından önemli kaynaklara sahiptir. Bölgenin sahip olduğu rezervin başta Avrupa olmak üzere uluslararası pazara sunulması petrol ve doğalgaz boru hatları projeleri ile mümkün olmaktadır. Söz konusu boru hatları projelendirilirken güzergâh üzerindeki ülkeler ile olan ilişkiler ve enerji güvenliği gibi konular ön planda tutulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye jeopolitik konumu itibari ile Türkiye bir transit geçiş ülkesi olarak Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin Avrupa'ya ulaştırılması noktasında kilit bir rol oynamaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi enerji işbirliğinin ilk adımlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan mevcut hatlara ilave olarak Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ile bu ilişkiyi daha da artırma çabası içerisinde. Avrupa ve Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının karşılanması amacıyla geliştirilen TANAP projesi Türkiye'nin enerji köprüsü rolünün daha da güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Petrol, Doğal Gaz, Türkiye, Azerbaycan, TANAP.

Giriş

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da yeni devletler bağımsızlıklarını kazanmıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden devletler çoğunlukla Türk devletleridir. Önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu coğrafyada bulunan bu devletler enerji piyasası açısından küresel ölçekte önem kazanmaya başlamıştır. Başta Azerbaycan olmak üzere yeni kurulan devletler özellikle Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacına yönelik olarak petrol ve doğalgaz anlaşmaları yaparak dünya pazarına açılmaya başlamıştır. Bölge enerji kaynaklarının batıya taşınması noktasında boru hatları önemli bir rol üstlenmektedir. Boru hatlarının geçeceği ülkeler ile boru

hatlarının inşa edileceği iş ortaklıklarına taraf ülkeler açısından stratejik bir önem atfedilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz neticesinde, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya sağladığı doğalgazda kesintiye gitmesi ciddi kaygıya neden olmuştur. Avrupa ülkelerinin en önemli doğalgaz tedarikçisi Rusya'dır. Rusya'nın doğalgazda kesintiye gitmesi enerji güvenliği ve gaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi konusu bir kez daha gündeme getirmiştir. Orta Asya Avrupa açısından en önemli alternatif doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Bu bağlamda güvenlik risklerinin minimize edilerek Orta Asya'dan Avrupa'ya petrol ve doğal gaz ihracatının gerçekleştirilebilmesi noktasında Türkiye önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu petrol ve doğalgazın alternatif olarak (İran, Irak) taşınması ekonomik açıdan ciddi yük oluşturacak, hem de güvenlik açısından bazı riskleri de beraberinde getirecektir (Ayhan, 2009:156).

Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazın Orta Asya'dan taşınması konusunda Türkiye önemli adımlar atmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi ile Akdeniz'de önemli bir enerji köprüsü konumuna gelen Türkiye (İpek, 2006), Nabucco projesinin imzalanması ile birlikte Avrupa'ya gaz tedarikinde güvenli bir enerji koridoru oluşturmuştur. Bu projelerin devamı niteliğinde Türkiye ile Azerbaycan arasında Şahdeniz bölgesindeki doğal gazın Türkiye ve Avrupa'ya ulaştırılması maksadıyla Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) imza altına alınmıştır. Türkiye'nin TANAP projesinin tamamlanması ile birlikte *güvenli enerji koridoru* rolünün daha da güçleneceği söylenebilir. Bu makalede TANAP projesinin oluşumu ve özellikle projenin hayata geçirilmesi ile birlikte bölgesel etkileri üzerinde durulacaktır. Makalede ayrıca Türkiye'nin enerji alanında geliştirdiği ortaklık projelerinin bölgesel ve uluslararası alandaki tepkileri ve aktörler nezdinde yaklaşımları irdelenecektir.

1. Türkiye-Azerbaycan Arasında Enerji Ortaklığı

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından uluslararası sisteme katılan yeni devletlerin arasında Azerbaycan da bulunmaktadır. Başta Azerbaycan olmak üzere, bağımsızlıklarını kazanan çoğunluğu Türk Cumhuriyetleri olan, bu yeni devletler sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle uluslararası alanda önemli bir cazibe merkezi oluşturmuştur. 1990'ların başında yaşanan bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikası ise güven eksikliği nedeniyle yanlış yönetilmiştir. Türkiye'nin eski dış politika anlayışı yeni oluşan uluslararası sisteme uyum sağlayamamıştır. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalarında yaşanmaya başlayan tutum değişikliği ve dönüşüm bu olumsuz eğilimi değiştirmiştir (Fidan, 2010:109). Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarındaki değişim, SSCB'nin yıkılmasının ardından tarihsel olarak bölgede söz sahibi olma isteğini sürdüren Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi (BTC) bölgedeki dengeleri değiştirmiş ve bölgenin enerji politikalarında Türkiye'nin ağırlık kazanmasını sağlamıştır (Fidan, 2010:118-119).

1990'ların başında Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde yaşanan gelişmelere hazırlıksız yakalanan Türkiye, 1990'ların ortalarından itibaren bölgeye yönelik olarak sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Başta Azerbaycan olmak üzere ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmeler ve enerji işbirlikleri Türkiye'nin bölgedeki etkisini artırmıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında yönetsel ve toplumsal düzeyde parlamenter demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve seküler devlet yönetimi içeren bir Türk modelinin yaygınlaştırılması ön plana çıkmıştır. Türkiye açısından söz konusu ilişkiler, enerji kaynaklarına erişim, enerji kaynaklarının taşınmasından gelir elde etme ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi temelinde şekillenmiştir. Yeni kurulan devletler ise söz konusu ilişkilerle bölgeye yatırımın teşvik edilmesi, teknolojik destek ve enerji kaynaklarının Batı'ya taşınma noktasında güvenli bir enerji koridoru oluşturulmasını hedeflemiştir (Aras ve Foster, 1999:229). "Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin sosyal ve ekonomik kalkınmalarına koşut olarak etkin ve istikrarlı bir demokratik rejimi yaşama geçirebilmelerinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı gibi yatırım projeleri son derece olumlu bir rol oynamaktadır" (Hekimoğlu, 2012:87).

Uluslararası politikalarda ekonomik ilişkiler temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda sosyal ve kültürel politikaların yanında gerçek anlamda işbirliği ve ikili ilişkileri sürdürecektel temel dinamik devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutu olacaktır. Bu yönüyle Türkiye'nin Azerbaycan ile başta enerji alanında olmak üzere ekonomik ilişkilerini geliştirmesi öncelikle enerji ihtiyacının karşılanması noktasında kazanım sağlarken, küresel ölçekte Azerbaycan ile stratejik işbirliğinin önünü açmış olacaktır. Türkiye'nin Azerbaycan ile ekonomik ilişkilerindeki ilerleme, karşılıklı bağımlılık stratejisi ile paralel politikalar yürütmesini sağlayacaktır (Tüysüzoğlu, 2012). Bu yönüyle Türkiye'nin ekonomiyi önceleyen dış politika tercihi bölgesel ve küresel ölçekte işbirliği alanlarını oluşmasını sağlamıştır.

Türkiye dört temel hedefin gerçekleştirilmesi üzerine enerji politikasını belirlemiştir. Türkiye'nin enerji politikalarındaki temel hedefleri; enerji tedarik güzergâhları ve tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi, enerji ihtiyacının karşılanmasında nükleer enerji de dâhil olmak üzere yenilenebilir enerji kaynakların payının artırılması, enerji verimliliğini yükseltecek adımların atılması ve Avrupa enerji güvenliğine katılımın sağlanmasıdır (<http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>. (04.02.2013; Foreign Ministry of Turkey, 2009). Türkiye özellikle Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinde doğal gazın Avrupa'ya taşınması noktasında transit ülke konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Avrupa'nın da enerji çeşitliliğini sağlanması ve Rusya'ya alternatif olarak Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki petrol ve doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması talebi Türkiye'ye bölgede bir enerji köprüsü rolü oluşturmuştur (Kardaş, 2011:58; Aydın, 2012:208). Ayrıca, Türkiye'nin enerji politikalarındaki temel hedefler Avrupa Birliği'nin enerji politikaları ile de paralellik göstermektedir.

Türkiye, enerji köprüsü olma yönünde atmaya başladığı adımlarla, Doğu-Batı enerji koridorunu oluşturma çabalarını 1992 yılının başlarında başlatmıştır. Bu

projenin ilk adımı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı, çeşitli anlaşmaların imzalanmış olmasına rağmen 2002 yılında onaylanabilmiştir. Projenin oluşumunda alternatif güzergâh teklifleri, boru hattı güzergâhının güvenliği gibi nedenler gecikmenin başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. Projenin tamamlanması ile birlikte Azerbaycan'ın ham petrol rezervi Akdeniz'de Ceyhan üzerinden dünya pazarlarına sunulmaktadır (Kardaş, 2001:59-60). Doğu-Batı enerji koridoru projesinin ikinci aşamasını Hazar bölgesindeki doğal gazın batı pazarlarına ulaştırılmasını sağlayacak olan NABUCCO projesi oluşturmaktadır. 2007 yılında inşa edilen Bakü-Tiflis-Erzurum (Güney Kafkasya Boru Hattı) projesi de Türkiye-Azerbaycan enerji işbirliğinin geliştirilmesi yönünde atılan adımlara örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'nin Azerbaycan ile birlikte yürüttüğü söz konusu projeler ile birlikte Türkiye enerji politikalarında kilit bir role sahip olmaya başlarken, Azerbaycan Rusya'nın dâhil olmadığı boru hattı projeleri ile başta Avrupa olmak üzere uluslararası pazara münferiden açılma fırsatı yakalamıştır (Kardaş, 2011:61). Bu yönüyle geliştirilen projeler ile birlikte Türkiye'nin bölgesinde bir enerji terminaline dönüştüğü söylenebilir (Pala, 2008).

2. Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)'nin Ana Hatları

Azerbaycan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması maksadıyla, Türkiye ile Azerbaycan arasında yürütülen işbirliği çalışmaları neticesinde Türkiye adına Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) ile Şah Deniz Konsorsiyumu (*Shah Deniz Consortium*-) (SDC) adına Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) arasında 7 Haziran 2010 tarihinde Şirketlerarası Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Söz konusu mutabakat zaptı ile Şah Deniz bölgesinde Faz II hattından üretilen yıllık 10 milyar m³ doğal gazın BOTAŞ gaz iletim sistemleri kullanılarak Yunanistan ya da Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmıştır. 25 Ekim 2011 tarihinde İzmir'de imzalanan Hükümetlerarası Mutabakat Zaptı ile söz konusu doğal gazın taşınmasında BOTAŞ'ın iletim sistemlerine alternatif olarak yeni bir boru hattının yapılması düzenlenmiştir. Bu bağlamda münhasır boru hattı olarak inşa edilmesi kararlaştırılan ve Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) olarak isimlendirilen projeye ilişkin Hükümetlerarası Mutabakat Zaptı 24 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır (<http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2011/tur/fr2011044-064.pdf>) (31.01.2013).

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanlığı arasında, "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı" yapımına ilişkin mutabakat zaptının imza töreninde konuşan Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğalgaz rezervlerinin iki ülke arasındaki işbirliği ile Avrupa'ya ulaştırılacağını ve geliştirilen projelerle uluslararası enerji oyununda dengelerin değişeceğini vurgulamıştır. Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanı Natig Aliyev ise iki ülkenin Avrupa pazarına birlikte çıktığını, projeye yıllık 16 milyar m³ doğal gazın taşınacağını, 6 milyar m³ doğal gazın Türkiye'de kalacağını, 10 milyar m³ doğalgazın ise Avrupa'ya satılacağını

açıklamıştır. (<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/12/26/azeri-gazina-tarihi-imza>) (29.01.2013).

TANAP projesinin yürütülmesi maksadıyla kurulan şirketin faaliyete geçmesiyle birlikte, hattın geçeceği güzergâhın belirlenmesi ve güzergâh üzerinde istimlâk çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca ekolojik dengenin korunması amacıyla hattın çevre güvenliği konusunda proje geliştirilme aşamasına geçilmiştir (<http://enerjienstitusu.com/2012/12/04/tanap-projesinin-uygulanmasi-ile-ilgili-sirket-kuruldu/>) (31.01.2013). 26 Haziran 2012 tarihinde imzalanan Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile proje çalışmaları başlatılmıştır.

Proje kapsamında Posof Türkgözü sınırından Türkiye'ye girişi planlanan hattın Eskişehir ve Trakya iç çıkış noktalarından Bulgaristan ya da Yunanistan üzerinden Avrupa'ya çıkışı öngörülmektedir. Projenin ilk aşamasında 2018 yılında ilk gaz akışının sağlanması planlanmaktadır. Gaz akış kapasitesinin 2020 yılında yıllık 16 milyar m³, 2023 yılında 23 milyar m³, 2026 yılında ise 31 milyar m³ olması hedeflenmiştir. TANAP projesi ile birlikte Azerbaycan doğal gazının Avrupa'da yeni pazarlara ulaştırılması sağlanırken, Türkiye'nin batı bölgesi enerji güvenliğini artıracığı beklenmektedir (<http://www.tanap.com/tanap-nedir>) (28.01.2013).

3. Küresel Enerji Politikaları ve TANAP

Bireysel çalışmaların yürütülmesi ve başarılmasında anlaşma ve işbirlikleri büyük bir önem taşımaktadır. Yapılacak işin teknik alt yapısı ve kapasite ölçütlerine göre bazı durumlarda işbirlikleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmakta; kaynak, teknik yapı ve tecrübe paylaşımı ile birlikte elde edilecek kazanç nispeten artış göstermektedir. Bu bağlamda enerji yatırımları ve projelerinin üç farklı işbirliği modelinde oluştuğu söylenebilir. Birinci model anlaşma ya da uluslararası sözleşmeler kapsamında gerçekleştirilen devletlerarası işbirliği modelidir. İkinci model ise özel projelerin yürütülmesi maksadıyla özel teşebbüs-kamu ortaklıklarıdır. Üçüncü model ise yeni teknolojilerin geliştirilmesini destekleyen şirketlerin diğer şirketlerle yürüttükleri işbirliği modelidir (World Energy Council, 2007:8). TANAP projesi geniş katılım ve çoklu mutabakat gerektiren uluslararası sözleşmelerle düzenlenmiş bir projedir. Bu yönüyle TANAP uluslararası enerji yatırım modellerinden birinci model olan devletlerarası işbirliği modeli ile ortaya çıkmıştır.

Boru hattı projelerinin hayata geçirilebilmesi uzun dönemli anlaşmalarının imzalanması sonucu mümkün olabilmektedir (Çal, 2008:92). TANAP projesinin prensip anlaşmalarının imzalanmasının ardından projenin yürütülmesinden sorumlu olan şirketin kurulması ile birlikte uluslararası enerji modelleri açısından özel teşebbüs-kamu ortaklığı temelinde bir enerji işbirliği modeline doğru yönelme ortaya çıkmıştır. Projenin yürütücüsü olan şirketin icra aşamasında diğer şirketlerle de işbirliği ve ortaklılara gidilebileceği düşünüldüğünde; projenin üç farklı şekilde ortaya çıkan uluslararası enerji yatırımları modellemelerinin bir sentezi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Enerji politikaları temel olarak enerji konuları ile uluslararası politikayı tartışmaktadır. Enerji politikaları enerji kaynakları arasında ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz rezervleri ile petrol ve doğalgazın üretimi, tedariki ve taşınması meselelerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda enerji ve politika ya da uluslararası politika kavramları birbirinin ayrılmaz parçaları olmuştur. Ayrıca enerji güvenliği meselesi ülkelerin dış ve savunma politikalarının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Enerji politikaları devletlerin iç ve dış politikaları arasında da ilave bir bağlantı oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgazın arz ve talep dengesi, fiyat ve boru hatlarının yapımı gibi konular uluslararası sistemi ve dolayısıyla uluslararası politikayı etkileyen faktörler olarak değerlendirilebilir. Güncel küresel ekonomi politikalarında enerji kaynakları arasında doğalgaz kilit bir role sahiptir. Petrole kıyasla doğalgaz üretimi, tedariki ve taşınması konuları daha hassas ve politik baskı aracı olarak kullanılabilen bir enstrümandır (Shaffer, 2009:3-4). Dolayısıyla TANAP projesinin Türkiye-Azerbaycan enerji işbirliğinde BTC petrol boru hattı projesine oranla daha fazla stratejik öneme sahip olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1973-1974 petrol krizi ulusal ve uluslararası alanda enerji politikalarında bir dönüm noktası olmuştur. Kriz ile birlikte uluslararası alanda makul ödeme koşullarında sürdürülebilir enerji tedariki imkânsız hale gelmiştir. Bu bağlamda enerji tüketicisi ülkeler enerji ihtiyaçlarını azaltma yoluna gitmiştir. Bu dönemde uluslararası alanda Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın kurulmasıyla birlikte stratejik düzeyde petrol depolanması ve diğer devletler arasında muhafaza edilmesi vb. konular uluslararası alanda tartışılmaya başlamıştır. Ancak petrol üreticisi devletler söz konusu enerji denkleminde gerekli ilgiyi göstermemiştir. "Enerji güvenliği" kavramı 1970'lerden itibaren enerji alanındaki tüm aktörlerin ilgisini çeken geniş bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Güncel enerji politikalarında enerji güvenliği arz ve talep denkleminde enerji ihraç eden ve enerji ithal eden devletlerin karşılıklı endişelerini ifade etmektedir (Bahgat, 2011:2). Enerji akışında meydana gelecek bir kesinti gelişmiş ülkelerin ekonomilerini kaosa sürükleyebilmektedir. Bu nedenle enerji güvenliği meselesi kritik öneme sahip bir konudur (Marcovitz, 2011:8). Enerji güvenliği açısından TANAP projesi özellikle Avrupa'nın Rusya'ya karşı en önemli ve güvenilir bir alternatifi oluşturduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş döneminin ardından uluslararası sistemimin iki kutuplu yapısı ortadan kalkmıştır. Yeni dünya düzeni tartışmalarını beraberinde getiren bu gelişme uluslararası sistemde güç dengesi politikalarının yeniden şekillenmesine de neden olmuştur. Bu bağlamda SSCB'nin ardından Rusya, Kafkasya ve Orta Asya politikalarında enerji-politik bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır. SSCB sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerle Rusya arasındaki ilişkilerde enerji ve enerji bağımlılığı gibi konular Rusya tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Balmaceda, 2008:5). "Zira, devletler bu neviden sebeplerle ilişki kurmakta ve satranç oyununda avantajlı duruma geçmek istemektedirler. Süper güçlerin enerji güvenliğinin günümüz koşullarında savaflara sebebiyet verdiği gerçeği karşısında, enerjinin özellikle siyasi

alandaki etkisinin yüksek olduğu söylenebilir” (Kaya, 2012:284). Deniz Ülke Arıboğan ve Mert Bilgin enerji meselesinin jeopolitikten ekonomi-politiğe evrilmesini “yeni enerji düzeni politikası-*new energy order politcis (Neo-Politics)*” olarak tanımlamaktadır (Arıboğan ve Bilgin, 2009). Ekonomik ve güvenlik boyutunun yanında TANAP projesi yeni enerji düzeni politikasında Türkiye ve Azerbaycan’ın rolünü güçlendirecek bir projedir.

Laurance R. Geri ve David E. McNabb (2011)’a göre devletlerin karar alma mekanizmasında yer alan aktörler, şirket yöneticileri ve kamuoyunun enerji üretimi ya da enerji politikaları konusunda karar alırken kullanacakları iki temel analiz aracı vardır. Bunlardan birincisi enerjinin enerji yatırımlarına geri dönüşünün hesaplanması (*energy return on energy invested-EROEI*) diğeri ürünün yaşam döngüsü maliyetidir (*life-cycle cost analysis-LCA*). Bu bağlamda enerji proje ve yatırımları hakkında karar verilirken enerji kaynaklarının üretimi ve çıkarılması maliyetleri ile söz konusu enerji kaynaklarının çevresel ve toplumsal üretim etkileri göz önünde bulundurulmaktadır (Geri ve McNabb, 2011). Benzer şekilde uluslararası şirketler yatırım yapacakları bölgeleri belirlerken yatırım yapmayı düşündükleri ülkelerdeki mevcut şartlar ve değişiklik ihtimalleri çerçevesinde ticari fizibilite koşullarını değerlendirmelidir (Lax, 1993:89).

Enerji politikalarında dengeyi oluşturan unsurların başında enerjiye olan ihtiyaç (talep) ve enerji üretimi (arz) gelmektedir. Dolayısıyla enerji politikasının oluşan dengesi enerji piyasasında fiyatı da belirlemektedir. “Enerji talebini belirleyen başlıca faktörler; ekonomik büyüme, yaşam tarzı, toplumun kalkınmışlık düzeyi, teknolojik gelişim ve enerji fiyatları olmaktadır. Enerji arzının belirlenmesinde ise; rezervler, üretim ve yatırım maliyetleri, dönüşüm teknolojileri ile ülkeler ve bölgeler arası ekonomik ve siyasal ilişkiler, ele alınması gereken başlıca faktörler arasında yer almaktadır” (Bayraç, 2009:118). Ayrıca enerji üretim tekniklerindeki gelişim maliyeti düşürürken, yeni petrol ve doğalgaz sahalarının bulunması rezerv sahasını genişletmektedir (Oystein, 2006:152).

TANAP projesi küresel enerji ekonomileri yönünden Türkiye ile Azerbaycan’ın enerji hatlarının güvenliği, tek ülkeye bağımlılığın azaltılması ve enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi noktasında önemli bir adımdır. Türkiye küresel enerji politikalarında enerji akışının sağlanması konusunda Rusya’ya karşı stratejik anlamda üstünlük elde ederken, Azerbaycan Rusya’dan bağımsız olarak proje ve faaliyet üretebilme noktasında hareket alanını daha da genişletmiş olacaktır.

Türkiye’nin üyeleri arasında bulunduğu Dünya Enerji Konseyi (World Energy Council-WEC) 2007 yılında yayımlanan *Geleceği Belirlemek: 2050’ye Doğru Enerji Politikası Senaryoları (Deciding the Future: Energy Policy Scenarios to 2050)* başlıklı çalışmada sürdürülebilir enerji hedeflerini erişilebilirlik (*accessibility*), elverişlilik (*availability*), kabul edilebilirlik (*acceptability*) (3A) olarak belirlemiştir. 2010 yılında Montreal/Kanada’da yapılan Dünya Enerji Kongresinde 3A olarak belirlenen enerji politik hedeflerine dördüncü olarak sorumluluk (*accountability*) eklenmiştir. Uluslararası enerji projelerinin özellikle alt yapı çalışmaları aşamasında çevre

güvenliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Proje yürütücüsü olan şirketlerin kurumsal sorumluluk anlayışı içerisinde proje güzergâhının belirlenmesi ve inşa aşamasında çevre kirliliğinin önlenmesi, atıkların kontrolü vb. çevre konularında hassasiyet göstermeleri beklenmektedir. Bu bağlamda TANAP'ın Dünya Enerji Konseyi'nin 4A olarak tanımlanan hedeflerine ne derece ulaşabileceği tartışma konusudur.

Sonuç

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşmaya başlayan yeni dünya düzeninde konumunu belirlemeye çalışmaktadır. Uluslararası sistemin yeni dünya olarak yeniden kurgulanması, geçmiş alışkanlık, argüman ve tezlerin güncel uluslararası politikayı anlama ve anlamlandırmada yetersiz kalmasının bir sonucu olarak açıklanabilir. Uluslararası sistemin inşası açısından yeni dönem, kapasite genişlemesi ya da güç maksimizasyonunun güvenlik ekseninden ekonomi eksenine evrilmesine sahne olmaktadır. Ekonomi eksenli denge arayışı içerisinde petrol ve doğalgaz tedariki ve pazarlanması önemli bir dış politika konusu haline gelmiştir.

Doğu-Batı eksenli enerji arz ve talep dengesi Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki rezervlerin Avrupa'ya taşınması noktasında bir rekabet alanına dönüşmüştür. Küresel enerji politikalarının şekillenmesinde enerji nakil yolları ve tedarikçi çeşitliliği en temel belirleyicilerdir. Rusya'nın mevcut boru hatları ile baskın bir aktör olduğu bu alanda Türkiye coğrafi konumu itibari ile Avrupa açısından en önemli alternatif güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Bu yönüyle Türkiye küresel enerji pazarına rezerv olarak değil boru hatlarına ev sahipliği yaparak katılmaktadır. Uluslararası alandaki enerji rekabeti ya da politikalarına sonrada dâhil olan Türkiye, mevcut hatlara ilave olarak Azerbaycan ile yeni bir işbirliği projesi geliştirmiştir. İki ülke arasında İmzalanan anlaşma neticesinde oluşan TANAP projesi Azerbaycan'ın Avrupa doğal gaz tedarikindeki payını artırırken, Türkiye'nin küresel enerji politikalarındaki pozisyonunu güçlendirecektir.

TANAP projesi özellikle Rusya'nın uluslararası enerji pazarındaki baskın rolünü zayıflatacaktır. Türkiye çok boyutlu dış politikası paralelinde Rusya'nın Güney Akım projesi kapsamında Karadeniz'de münhasır ekonomik bölgesinde fizibilite çalışmalarına izin vererek Güney Akım projesine de dâhil olmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımı enerji politikaları bağlamında da çok boyutluluk ve denge arayışının bir sonucu olarak görülebilir. Öte yandan TANAP projesinin tamamlanması noktasında yeterli gaz tedariki ve güzergahın güvenliği meseleleri de Türkiye ve Azerbaycan tarafından dikkate alınması gereken önemli noktalar olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

ARAS, Bülent ve George Foster (1999), "Turkey: Looking for Light at the End of the Caspian Pipeline", Michael P. Croissant ve Bülent Aras (Eds.), *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region*, London, Preager.

- ARIBOĞAN, D. Ülke ve Mert Bilgin (2009), "New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Energeopolitics", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 5, No 20, pp.109-132.
- AYDIN, Nermin Zahide (2012), "Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s.207-224.
- AYHAN, Veysel (2009), "Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon", *Uluslararası İlişkiler*, 5:20, 155-178.
- BAHGAT, Gawdat (2011), *Energy Security: An Interdisciplinary Approach*, West Sussex, John Wiley&Sons.
- BALMACEDA, Margarita Mercedes (2008), *Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union: Russia's Power, Oligarchs' Profits and Ukraine's Missing Energy Polic, 1995-2006*, Newyork, Routledge.
- BAYRAÇ, H. Naci (2009), "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10:1, 115-142.
- ÇAL, Sedat (2008), "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 4, s.89-134.
- FİDAN, Hakan (2010). "Turkish Foreign Policy Towards Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:1, ss.109-121.
- FOREIGN MINISTRY OF TURKEY (2009), *Turkey's Energy Strategy*,
[http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/Turkey's%20Energy %20Strategy%20\(Ocak%202009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/Turkey's%20Energy%20Strategy%20(Ocak%202009).pdf) (04.02.2013).
- GERI, Laurance R. ve David E Mcnabb (2011), *Energy Policy in the US: Politics, Challenges, and Prospects for Change*, New York, Taylor&Francis.
- HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan (2012), "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesinin Hukuki Boyutları", *Bilig*, Sayı 63, s.77-92.
- İPEK, Pınar (2006), "The Aftermath of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Challenges Ahead for Turkey", *Perceptions*, Bahar, ss.1-17.
- KARDAŞ, Şaban (2011), "Turkish-Azerbaijani Energy Cooperation and Nabucco: Testing the Limits of the New Turkish Foreign Policy Rhetoric", *Turkish Studies*, 12:1, 55-77.
- KAYA, İslam Safa (2012), "Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 102, ss.269-289.
- LAX, Howard L. (1993), *Political Risk in the International Oil and Gas Industry*, Boston, Kluwer.
- MARCOVİTZ, Hal (2011), *Energy Security*, Minnesota, ABDO Publishing.

- OYSTEIN, Noreng (2006), *Crude Power: Politics and the Oil Market*, New York, I.B.Tauris.
- PALA, Cenk (2008), "Hazar Petrol ve Doğalgazının Uluslararası Piyasalara Taşınması ve Bir Örnek Olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin Önemi", (Der.), Gülten Kazgan, *Türkiye-Rusya Arasında İhtilaflı Konular ve Çözümleri*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SHAFFER, Brenda (2009), *Energy Politics*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk (2012), "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Enerji Faktörü ve TANAP", http://www.ajanspress.com.tr/Resource/clip.aprscx?resultId=19436944&resultIndex=1&subjects=41_41_41_41_41_41_1199_1199&brands=786454&highlight=True&AspxAutoDetectCookieSupport=1 (01.02.2013).
- <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>. (04.02.2013).
- <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/12/26/azeri-gazina-tarihi-imza> (29.01.2013).
- <http://www.tanap.com/tanap-nedir> (28.01.2013).
- <http://enerjienstitusu.com/2012/12/04/tanap-projesinin-uygulanmasi-ile-ilgili-sirket-kuruldu/> (31.01.2013).
- http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2011/tur/fr2011_044-064.pdf (31.01.2013).
- WORLD ENERGY COUNCIL (2007), *Deciding the Future: Energy Policy Scenarios to 2050*, http://www.worldenergy.org/documents/scenarios_study_online.pdf (18.02.2013).